MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA LIDERLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHGA YONDOSHUVLAR

Kadirova Nilufar Mirkarim qizi, Nizomiy nomidagi TDPU tadqiqotchisi
e-mail: nilufar.kadirova1578833@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari va usullarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Asosiy e’tibor liderlik ko‘nikmalarini shakllantirish va ijtimoiy moslashuvni kuchaytirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalar, liderlik, liderlik sifatlari, liderlik qobiliyatlari, liderlik ko‘nikmalari, shakllantirish;

ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. Данная статья посвящена анализу педагогических технологий и методов развития лидерских качеств у детей дошколного возраста. Основное внимание уделено формированию лидерских навыков и укреплению сотсиалной адаптации.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, лидерство, лидерские качества, лидерские способности, лидерские качества, формирование, развитие;

APPROACHES TO DEVELOPING LEADERSHIP SKILLS IN SENIOR PRESCHOOL CHILDREN

Annotation. This article is dedicated to analyzing pedagogical technologies and methods for developing leadership qualities in preschool children. The focus is on fostering leadership skills and enhancing social adaptation.

Key words: preschool children, leadership, leadership qualities, leadership abilities, leadership qualities, formation;

Kirish. O‘tgan davr mobaynida mamlakatimizda o‘sib borayotgan avlodni sog‘lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta’lim-tarbiya jarayoniga samarali ta’lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta’limning samarali tizimini tashkil etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi. Ta’lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish bolalarning rivojlanganligi darajasini va ularning umumiy boshlang‘ich ta’limga tayyorligini, shuningdek, ularning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, jismoniy va ijodiy rivojlanishini baholash asosida amalga oshirilishi lozim.

Hozirgi kunda jamiyatning rivojlanishi har bir insonning liderlik sifatlarini aniqlash va rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyojni oshiradi. Liderlik qobiliyatlari nafaqat kattalarda, balki bolalarda ham muvaffaqiyatli shaxs shakllanishining asosiy komponentlaridan biri hisoblanadi. Shu bois, maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Liderlikning muhim sifati bu o‘z ishining ustasi, mutaxassisi bo‘lish hisoblanar ekan, u o‘ziga zarur bo‘lgan bilimlarni yetarlicha o‘zlashtirishi zarur. Agar bunday bo‘lmas ekan, albatta, biror bir mutaxassis kelib uning liderligini egallashi muqarrar. Shu bilan birga liderlik o‘z-o‘zidan bo‘lib qoladigan holat yoki jarayon emas, u tug‘ma yoki yillar mobaynida shakllanishi ham mumkin bo‘lgan jarayon hisoblanadi. Uning yuzaga chiqishi ham shart-sharoitlar bilan uzviy bog‘liq hisoblanadi. Shu sababli, bolalarga kichkinalik paytlarda e’tiborni kuchaytirib borish kerak, negaki, insonlarda ularning qobiliyati kichkinaligida shakllanadi va namoyon bo‘ladi. Liderlik insonning o‘z fikrlash doirasidan kelib chiqqan holda namoyon bo‘lishi mumkin. Liderlik ko‘pincha insonlarni ma’lum bir insonlar ustidan yetakchilikni olib borishga qaratilgan faoliyatida namoyon bo‘ladi, biroq liderlikning ham o‘z qonun-qoidalari va majburiyatlari bor. Insonda kechadigan barcha psixik holatlar, psixik faoliyatlar insonning ongi bilan bog’liq ekan, insonni boshqarib turadigan bu ong o‘z o‘rnida to‘g‘ri qaror qabul qila olishni bilishi kerak.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Liderlik nazariyalariga oid tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, liderlik qobiliyatini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik, psixologik jihatlari, liderga xos fazilatlarni tarbiyalashning pedagogik masalalari bir qator olimlar tomonidan tadqiqotlar ishlari olib borilgan, jumladan liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish sohasida quyidagi olimlar muhim hissa qo‘shgan:

- Ergash G‘oziev: Turli yosh bosqichlarida liderlik sifatlarini rivojlantirishning psixologik xususiyatlarini o‘rgangan.
- Zamira Nishonova: liderlik qobiliyatlarining shaxsning ijtimoiy-emotsional xususiyatlariga bog‘liqligi masalalari o‘rganilgan.
- Kurt Levin: Liderlik uslublari nazariyasini ishlab chiqqan. Uning tadqiqotlari guruhlar dinamikasi va rahbarlik usullarining ta’siriga qaratilgan.
- Howard Gardner: Ko‘p qirralik intellekt nazariyasini taklif qilib, liderlikni shaxsiy va ijtimoiy intellekt doiralarida o‘rganishga asos yaratgan.
- Lev Vygotsky: Rivojlanish psixologiyasi bo‘yicha, bolalarning o‘zaro muloqot orqali o‘rganishi va liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishga oid konsepsiyalarni ishlab chiqqan.
- Daniel Goleman: Emotsional intellektning liderlikdagi ahamiyatini tahlil qilgan.

Liderlikning namoyon bo‘lishi ko‘p jihatdan guruhning rivojlanish darajasiga bog‘liq bo‘ladi. I. V. Peskova ta’kidlashicha, guruh tuzilmasi guruh a’zolarining mavqei va maqomining o‘ziga xos iyerarxiyasidan iborat. Ushbu zinapoyaning eng yuqori pog‘onasini o‘zining yuqori maqomi va mavqei bilan guruhning barcha a’zolari orasida ajralib turadigan va shuning uchun guruhning barcha a’zolariga tegishli bo‘lgan eng mas’uliyatli qarorlarni qabul qilish huquqiga ega bo‘lgan guruh lideri egallaydi Ye. P. Ilin fikriga ko‘ra, “lider” atamasi juda keng qo‘llaniladi. Lider (leader) - inglizcha so‘z bo‘lib, “yetakchi, boshlovchi” deb tarjima qilinadi. Biroq, ijtimoiy psixologiyada u biroz boshqacha mazmun oldi. Shunday, lider deganda guruhdagi shaxslararo (norasmiy yoki noformal) munosabatlarni tartibga soluvchi guruh a’zosi tushuniladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Bolalarning liderlik qobiliyatlari - bu tashabbuskorlik, mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish, jamoada faoliyat yuritish va boshqalarga ta’sir ko‘rsatish kabi sifatlarni o‘z ichiga oladi. Maktabgacha ta’lim yoshda bu qobiliyatlarni rivojlantirish quyidagi sabablar bilan ahamiyatlidir:

1. Shaxsiy rivojlanish: Liderlik bolalarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi va ijobiy xarakter xususiyatlarini shakllantiradi.
2. Ijtimoiy ko‘nikmalar: Jamoa bilan muloqot qilish, muammolarni hal qilish va boshqalar bilan hamkorlikda ishlash qobiliyatlari rivojlanadi.
3. Kelajak muvaffaqiyati: Liderlik qobiliyatlari maktab va keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatga erishish uchun zamin yaratadi.

Liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyalari. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun quyidagi texnologiyalar samarali hisoblanadi:

Liderlik qobiliyatlariga ega bo‘lgan shaxslar haqida hikoyalar so‘zlab berish va bunday rollarni o‘zlashtirishga imkon beruvchi vazifalar tashkil etish.

Kichik o‘quvchilar guruhlarida liderlik muammosini tadqiq qilish XX asrning boshlarida, amerikalik psixologlar ularning liderligining namoyon bo‘lishini o‘rganish bo‘yicha birinchi tajribalarni o‘tkazishda boshlangan. Masalan, Santa-Barbara (AQSh) maktabgacha ta’lim muassasalarida o‘yin birlashmalarini qayd etishda Burke shunday xulosaga keldi: 4-6 yoshli bolalar “haddan tashqari individualistlardir”, garchi bu bolalarning 26% ikki yoki uch kishidan bo‘lib o‘ynasalar ham, 20% esa hatto “rahbar” ajralib turadigan katta guruhlarga birlashganlar.

Tahlil va natijalar. Bola shaxsini shakllantirish va rivojlantirish ko‘p jihatdan ijtimoiy ahamiyatga ega maqsadlar va birgalikdagi faoliyat bilan birlashtirilgan ta’lim jamoasida amalga oshiriladi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalar jamoasida faollik, ma’lumot va hissiy darajadagi hamkorlik va do‘stona munosabatlar tizimini ta’minlaydi. Bu muvaffaqiyatli natijalarga erishishga qaratilgan turli xil jamoaviy faoliyat turlarida bolalarning o‘zaro ta’siri uchun zaruriy shartdir. Bunday holda, jamoada maktabgacha yoshdagi katta bolalarlarning bir-biriga nisbatan mehribon munosabati, o‘zaro yordamga intilishi, har bir bolaning bilim va tajribasini

boshqasiga o‘tkazishga qaratilganligini anglash mumkin. Shu bilan birga, jamoada harakat qilish orqali o‘quvchi o‘z bilim va tajribasini kengaytiradi, qo‘shma loyihalarni ishlab chiqish, jamoaviy amalga oshirish va sozlash bo‘yicha qobiliyat va ko‘nikmalarni egallaydi va rivojlantiradi. Demak, jamoa shaxsni tarbiyalash, shakllantirish va rivojlantirishda liderlik yetakchi omilidir.

Liderlik qobiliyati va ko‘nikmalarini shakllantirish, maktabgacha yoshdagi bolaning ijtimoiy faolligi ham ta’lim jarayoni, ham ko‘p jihatdan ijtimoiy muhit va birinchi navbatda maktabgacha yoshdagi bolalar jamoasi tomonidan belgilanadi. Pedagogika fani va amaliyoti liderlik qobiliyati maktabgacha yoshdagi bolanin o‘z predmeti pozitsiyasiga qo‘yadigan shaxsga yo‘naltirilgan ta’limga asoslanib, maktabgacha yoshidayoq inson ontogenezida shakllantirilishi va rivojlanib borishini isbotlaydi.

“Lider” tushunchasi bu o‘zi tomonidan ko‘rsatilgan guruh a’zosi. U uning eng obro‘li a’zosi, shuning uchun u guruh manfaatlarini to‘liq ifodalaydi. Guruh a’zolari bilan ishonchli munosabatlar yuzaga kelganda, rahbar umumiy manfaatlarning shakllanishiga, a’zolarning xatti-harakati va ongiga ta’sir qiladi. Umumiy maqsadga erishishga ko‘maklashadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar guruhda “rasmiy” etakchilik tarbiyachi tomonidan belgilanadi, “norasmiy” tanlov uchun asos jamoadagi shaxslararo munosabatlardir.

Maktabgacha katta bolalarda liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishda quyidagi pedagogik yondashuvlar qo‘llanilishi mumkin:

- Individual yondashuv: Har bir bolaning qiziqishlari va imkoniyatlarini hisobga olish.
- Pozitiv motivatsiya: Bolalarni rag‘batlantirish va ularning muvaffaqiyatlarini e’tirof etish.
- Refleksiya: Mashg‘ulotlardan so‘ng bolalarning o‘z faoliyatlariga baho berishlari va natijalarni muhokama qilishlari.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda liderning o‘zini o‘zi anglashi ham uning shaxsiyatining xususiyatlariga, ham uning atrofidagi ijtimoiy muhitga, guruhning mo‘ljallangan jamoaviy faoliyatni idrok etishga va amalga oshirishga tayyorligiga bog‘liq. Bundan tashqari, liderning rahbarligining natijasi qanchalik yuqori bo‘lsa,

u jamoa a’zolari uchun qanchalik foydali bo‘lsa, jamoaviy ishning natijasi shunchalik barqaror, mustaqil va samarali bo‘ladi.

Xulosa. Bolalar jamoasida maktabgacha katta yoshdagi bolalarning liderlik qobiliyatlarini shakllantirish turli xil kollektiv faoliyat bilan bog‘liq bo‘lib, ular davomida shaxslararo munosabatlar, muloqot tizimi yaratiladi va jamoaning har bir a’zosi o‘zlarining liderlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish imkoniyatini yaratadi. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish kelajakda jamiyat uchun faol va muvaffaqiyatli shaxslarni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonda turli xil pedagogik texnologiyalar va metodlardan foydalanish, shuningdek, bolaning shaxsiy imkoniyatlarini inobatga olish katta samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anvarova N. Maktabgacha ta’limda ijtimoiy-madaniy kompetensiyalar. – Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti, 2020.

2. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1987.

3. Hasanova D. “Bolalarda liderlik ko‘nikmalarini shakllantirishning metodologiyasi”. Pedagogika va psixologiya jurnalining 3-soni, 2019.

4. Karimov B. “Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish”. Maktabgacha ta’limda innovatsiyalar to‘plami, 2021.

5. Goleman D. Emotional Intelligence. Bantam Books, 1995

6. Xojimatova U. E. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida liderlik qobilyatlarini shakllantirishda qulay shart-sharoitlarni yaratish” Pedagog respublika ilmiy jurnali.

7 -tom. №. 1, 2024. – B. 46-49.